

«Kvinner for landbruk»
- et prosjekt om kvinners framtidsmuligheter i nordnorsk
landbruk

Midtveisrapport

Liv Toril Pettersen
Kvinneuniversitetet Nord
8066 Nordfold
1997

1. Innledning

Kvinneuniversitetet Nord (KUN) har kvinner i primærnæringene som et av sine satsingsområder. Det er utarbeidet en strategisk plan for et langsiktig landbrukskvinneprogram ved Kvinneuniversitetet Nord (Fyhn 1995), og prosjektet «Kvinner for landbruk» er første del av dette programmet. Prosjektet har faglig basis i Asbjørg Fyhns mangeårige forskning om kvinner i Troms jordbruket og nordnorsk landbruk. Dette prosjektet er utarbeidet av KUN i samarbeid med Asbjørg Fyhn.

Formålet med prosjektet «Kvinner for landbruk» er å mobilisere til økt aktivitet for kvinner knyttet til det tradisjonelle landbruket i Nord-Norge. Dette skal skje gjennom bevisstgjøring blant landbrukskvinner, i landbruksforvaltningen og i utdanningsinstitusjoner, blant politikere og planleggere om landbrukets betydning og kvinnes rolle i landbruket, både i et historisk perspektiv og i dagens Norge. På bakgrunn av dette vil fokus rettes framover, med særlig vekt på kvinnes posisjon og muligheter i landbruket i framtiden.

Bakgrunnen for prosjektet er at kvinner i liten grad er synlig innenfor landbruksnæringa, dette til tross for at kvinnene har en sentral rolle i de aller fleste landbrukshushold, og i bygdesamfunnene. (Borchgrevink 1989, Fyhn 1991, 1992a, 1997, Magnussen og Mariussen 1994). Studier viser at kvinnene legger ned mye arbeid i produksjon på gården, i tillegg til at de utfører nødvendig hus- og omsorgsarbeid slik at husholdet fungerer og at mannen kan konsentrere sin arbeidsinnsats om det rent produksjonstekniske (Fyhn 1992b, 1997, Labugt 1989, Øien 1990). Kvinners jordbruksinntekter er imidlertid lavere enn deres arbeidsomfang skulle tilsi (Fyhn 1985, Dale 1993). Mange kvinner er heller ikke synlige i statistikk (f. eks. som registrerte brukere) eller for offentligheten for det arbeidet de legger ned i gårdsdriften.

Kvinnens arbeid i husholdet og deres deltakelse, direkte og indirekte, i landbruket har stor betydning, ikke bare for produksjonen, men også for den sosiale og kulturelle reproduksjonen i bygda og samfunnet (Fyhn 1992a). Kvinnens rolle som omsorgspersoner, som hovedansvarlige for oppdragelsen av neste generasjon, som kulturbærere og tradisjonsformidlere gjør dem til bærebjelken for mange lokalsamfunns vitalitet og overlevelse.

Kvinner deltar i dag ikke i samme grad som menn i utformingen av landbrukspolitikk. Kvinner er underrepresentert i landbruks- og samvirkeorganisasjoner, noe både landbrukskvinneforskning og organisasjoner har påpekt (se f.eks. Fyhn 1997, Meistad 1993, Norges Bondelag 1996), og generelt deltar færre kvinner enn menn i plan- og beslutningsprosesser, særlig på kommunalt nivå (KUN 1996). Undersøkelser viser imidlertid at landbrukskvinner er interessert i og opptatt av landbrukspolitiske spørsmål, og at de ønsker å delta i utformingen av næringa og lokalsamfunnet (Fyhn 1992b). Men ofte støter kvinnene på flere typer hindringer som organisasjonskultur og struktur, holdninger, praktiske forhold, omsorgsforpliktelser, etc. (Fyhn 1997, Meistad 1993).

Hovedmålsettinger i prosjektet:

1. Styrke kvinners muligheter til å delta aktivt i utviklingen av landbruket og lokalsamfunnene.

Målsettingen er at kvinner i landbruket skal få (økt) innflytelse på utformingen av framtidens landbruk og utviklingen av bygdene. Prosjektet skal motivere og mobilisere landbrukskvinner til økt aktivitet for å påvirke egen framtid og bygdas framtid. Dette skal blant annet skje gjennom å sette fokus på kvinnenens betydning for landbruket og deres rolle som matprodusenter. Videre ved at kvinner gis inspirasjon til å (fortsatt) være engasjerte. Synliggjøring, holdningsendring, deltakelse/innflytelse og kvalifisering er viktige stikkord i prosjektet.

Gjennom kontakt med landbruksforvaltning, politikere og organisasjoner skal prosjektet bidra til synliggjøring av landbrukskvinner overfor disse gruppene. Via media skal prosjektet bidra til å synliggjøre kvinner i landbruket og betydningen av deres innsats for allmennheten.

2. Stimulere til kunnskaps- og erfaringsutveksling mellom kvinner i landbruksnæringen, og å stimulere prosesser der kvinner jobber ut fra sin til egen situasjon, i forhold til gården og bygda.

Prosjektet skal gi kvinner i landbruket anledning til å møtes, diskutere og utveksle erfaringer og ideer. Prosjektet skal først og fremst skape møtesteder for kvinner på gård, men også arenaer der kvinner på gård og kvinner i forskning, landbruksforvaltning og organisasjoner kan møtes. Gjennom utveksling av erfaringer er målet bevisstgjøring, inspirasjon og nytenkning - og å sette i gang prosesser. Hensikten er å bidra til å få fram muligheter for kvinner i landbruket, og å legge grunnlaget for handlingsretta tiltak. Det er sentralt at landbrukskvinner møtes og etablerer kontakt, utveksler ideer og initierer framtidige tiltak. Videre er hensikten å stimulere til samarbeid med tanke på å danne nettverk.

3. Fokuserer på matproduksjon i nordnorsk og global sammenheng.

Prosjektet fokuserer på betydningen av landbruk og matproduksjon, og på kvinners muligheter og rolle innenfor det tradisjonelle landbruket, som motvekt til mange andre kvinneprosjekter hvor fokuset er på etableringer utenfor landbruket. Målet er å legge grunnlag for næringsutvikling ut fra kvinners interesser og ønsker innenfor landbruket.

2. Innhold, organisering og arbeidsmetoder

Prosjektet er 3-årig og består av fire deler:

1. Planlegging og forberedelser (1996)
2. Kurs og oppfølging/veiledning (vår og høst 1997)
3. Dokumentasjonsarbeid (høst 1997 og vår 1998)
4. Forberede oppfølging av prosjektet «Kvinner for landbruk» (vår 1998)

Prosjektet gjennomføres i Nordland fylke. Prosjektet er finansiert av Bygdeutviklingsfondet i Nordland, Landbruksdepartementet og KUN. Kvinneuniversitetet Nord (KUN) er administrativ og økonomisk ansvarlig for prosjektet. En styringsgruppe bestående av fire

personer er i samarbeid med KUN faglig ansvarlig for prosjektet. Styringsgruppen er satt sammen av representanter fra forvaltningen, forskningsmiljø og produsenter, samt Kvinneuniversitetet Nord. I tillegg er det oppnevnt en referansegruppe som fungerer som ressurs- og idegruppe. Referansegruppen er sammensatt av personer med tilknytning til landbruksnæringen på ulike nivå.

Styringsgruppen består av følgende personer:

Berit Woie Berg, Kvinneuniversitetet Nord
Inger Teigstad, Fylkesmannens landbruksavdeling
Asbjørg Fyhn, Universitetet i Tromsø
Merethe Thorsen Lagesen, Nordland Bondekvinnelag,
Liv Toril Pettersen, Kvinneuniversitetet Nord (sekretær)

Referansegruppen består av følgende personer:

Hans Einar Stendal, Nordland Bondelag
Astrid Eldorsen, Nordland Bonde- og småbrukarlag
Hilda Renholdtsen, Troms Bondekvinnelag
Margit Mathisen, Finnmark Bonde- og småbrukarlag
Tordis Sofie L. Pedersen, Jordbruksjefen i Steigen
Gjert Are Valberg, Leder av forsøksringen i Nord-Salten

Arbeidet med prosjektet startet høsten 1995 med utarbeiding av prosjektbeskrivelsen og søknader om finansiering. I utarbeidingen av prosjektet har Kvinneuniversitetet Nord samarbeidet med forskere, landbruksforvaltningen og kvinner på gård. Asbjørg Fyhn har vært særlig sentral i dette arbeidet. Prosjektet skulle opprinnelig gjennomføres i både Nordland, Troms og Finnmark, men prosjektet fikk ikke innvilget Bygdeutviklingsmidler fra Troms og Finnmark¹. Dette fikk ble avklart først våren 1996. Det ble bestemt å gjennomføre prosjektet som planlagt i Nordland, og sommeren 1996 startet planleggingen og informasjonsarbeidet. Det ble laget en informasjonsbrosjyre om prosjektet, og kursopplegget ble utarbeidet. Målsettingen var 80 deltakere i prosjektet.

Brosjyren ble distribuert via Bondekvinnelagene, Bonde- og småbrukarlagene og Bondelagene i Nordland. Videre ble det sendt brosjyrer til landbrukskontorene i alle kommunene i Nordland, og kontorene ble bedt om å spre informasjon om prosjektet. I tillegg sendte Fylkesmannens landbruksavdeling brosjyrer direkte til de 1500 kvinnene som stod i sentralregisteret. Det var også flere oppslag i media om prosjektet (se vedlegg).

Hovedvekten i prosjektet er på del 2; kurs og oppfølging. Det ble etablert fire kursgrupper utfra følgende regionale inndelinger: Vesterålen/Lofoten, Indre Salten/Ofoten, Sør- og Midt-Helgeland og Ytre Salten/Helgeland. For hver kursgruppe arrangeres to helgekurssamlinger med et halvt års mellomrom, vår og høst 1997.

På første kurssamling er det lagt vekt på bevisstgjøring omkring kvinnerollen i landbruket, på å utveksle erfaringer og knytte kontakter mellom kvinner i næringen. Videre å konkretisere utfordringer og interesser/behov og diskutere hvordan arbeide med individuelle og lokale forhold. På andre kurssamling er det sentrale å komme fram til mest mulig konkrete og

¹ Søknadene ble avslått med knepent flertall både i Troms og Finnmark

handlingsretta ideer og tiltak. Etter andre kurssamling skal det jobbes med oppfølging og veiledning. Deltakerne har også blitt oppfordret til å kontakte Kvinneuniversitetet Nord eller foredragsholderne angående forespørsler eller ønsker om veiledning mellom kurssamlingene

Prosjektet har fokus på bevisstgjøring og mobilisering, noe som krever deltakerstyring og prosessorienterte arbeidsmetoder². Prosjektet tar utgangspunkt i deltakernes egne erfaringer, deres opplevelse av egen situasjon og ideer til handling. Målet er å sette i gang prosesser som bevisstgjør deltakerne angående egne ressurser, kunnskaper og ferdigheter og bidra til bearbeiding av egne holdninger og tydeliggjøring av egne ønsker, samt klargjøre muligheter og barrierer når det gjelder å utforme egen framtid og bygdas framtid.

Det er lagt vekt på en kombinasjon av og veksling mellom foredrag, egenaktivitet (særlig gruppearbeid) og veiledning. Foredragsholdere skal gi kunnskap som kan bidra med ny innsikt, mens kursledernes oppgave er å lede prosessene, samt bidra med veiledning og sammen med innleiderne formidle kontakt til andre ressurspersoner, instanser eller organisasjoner.

Den prosessorientert og deltakerstyrt arbeidsmetoden betyr at en må være åpen for endringer av tema og til dels arbeidsmetoder underveis i prosjektet ut fra deltakernes respons og tilbakemeldinger. Dette betyr at innholdet på andre kurssamling i stor grad er avhengig av hva som kommer ut av første kurssamling.

Det er en viktig del av målsettingen for prosjektet å videreføre og utvikle nye aktiviteter ut fra deltakernes ønsker og behov. Dette kan være utarbeiding av nye prosjekter, utdanningstilbud/kurs, nettverksdanning, skolering i politisk arbeid osv. Hvilke aktiviteter som springer ut av prosjektet vil være et resultat av kvinnenenes ønsker og behov og prosessene underveis i prosjektet.

3. Første kurssamling

I løpet av vinteren 1997 ble første samling for de fire kursgruppene i prosjektet gjennomført. Samlingen for gruppe a) Vesterålen/Lofoten ble arrangert 17.-19. januar på Kinnarps, Stokmarknes. Gruppe b) Indre Salten/Ofoten skulle hatt første samling på Kvinneuniversitetet Nord i månedskifte januar/februar, men på grunn av dårlig vær ble den utsatt til den 28. februar - 2. mars. Samlingen for gruppe c) Sør- og Midt-Helgeland ble arrangert 14.-16. februar på Petter Dass Hotel i Leirfjord, og samlingen for gruppe d) Ytre Salten/Helgeland ble arrangert på Kvinneuniversitetet Nord 14.-16. mars.

3.1. Antall deltakere

Totalt fikk vi 111 påmeldinger til prosjektet. Responsen var særlig stor i Vesterålen/Lofoten og på Helgeland. Her tok vi inn maksimalt deltakerantall pr. gruppe, 25 stykker, men måtte likevel henvise flere til venteliste. Gruppe b) og d) hadde ikke så stor påmelding og her fikk

² Denne tilnæringsmåten vektlegger mye av det samme som framtidswerksted. Dette er en prosessorientert arbeidsmetode som har vært benyttet i norske kvinneprosjekter (Jungk og Müllert 1984, van der Roos 1993).

alle påmeldte tilbud om plass. På grunn av flytting av gruppe b) ble deltakertallet på denne gruppen lavt. På alle gruppene kom det en del avbestillinger den siste uka før samlingen på grunn av sykdom eller andre forhindringer. De påmeldte som ikke fikk tilbud om plass på gruppe a) og c) fikk tilbud om deltakelse på gruppe b) eller d), men av praktiske grunner var det få som ønsket dette.

Totalt har 77 kvinner fra Bindal kommune i sør til Andøy kommune i nord deltatt på disse fire første kurssamlingene, med følgende fordeling på gruppene:

Gruppe a: 25

Gruppe b: 8

Gruppe c: 24

Gruppe d: 20

Vi har hatt deltakere fra alle regionene, bortsett fra Ofotregionen. De regionale forskjellene i deltakelse og interesse har sammenheng med flere forhold. Tidligere aktivitetsnivå i regionen når det gjelder kvinnesatsing kan ha betydning. Høyt aktivitetsnivå kan gi lavere terskel for deltakelse. Deltakelsen har trolig også en viss sammenheng med hvor samlingene ble arrangert, og hvordan opplysninger om prosjektet ble spredt i regionen. I noen kommuner har interesse fra en eller to i et lokalsamfunn ført til forholdsvis stor deltakelse fra samme stedet.

Vi har hatt deltakere fra 24 kommuner. Tre kommuner skiller seg ut med særlig høyt deltakerantall; Meløy, Andøy og Nesna. Deltakerne fordeler seg på følgende kommuner:

Alstadhaug:	1	Meløy:	9
Andøy:	8	Nesna:	8
Bindal:	1	Rødøy:	5
Bodø:	1	Saltdal:	1
Bø:	1	Skjerstad:	1
Dønna:	3	Sortland:	4
Fauske:	1	Steigen:	4
Flakstad:	2	Sømna:	1
Gildeskål:	3	Vefsn:	1
Hadsel:	5	Vestvågøy:	1
Leirfjord:	4	Vevelstad:	6
Lurøy:	1	Vågan:	5

3.2. Innhold på kurssamlingene

De fire kurssamlingene hadde samme hovedinnhold, men med litt ulik tilnærming til tema for foredragene (se vedlagt program for gruppe a som eksempel). Vi startet fredagskvelden med presentasjon av prosjektet, bli-kjent-opplegg og avklaring av forventninger. Lørdag ble det lagt vekt på kvinnerollen i landbruket og kvinner som matprodusenter. Søndag stod matproduksjon i nord i fokus.

Samlingene var lagt opp med vekslning mellom foredrag, gruppearbeid og plenumsdiskusjoner. Det var lagt inn 3 foredrag med gruppearbeid på bakgrunn av disse og deretter plenumsdiskusjon. Det første foredraget hadde fokus på kvinnerollen i landbruket. Her ønsket

vi å trekke inn forskere som har jobbet med kvinnerollen i landbruket og landbrukskvinneres situasjon. Her var følgende forelesere:

Asbjørg Fyhn (gruppe a)
Anniken Førde (gruppe c og d)
Anne Lise Haakestad (gruppe b)

Det andre foredraget hadde kvinner som matprodusenter som tema, og her ønsket vi at kvinner som sjøl var praktiske utøvere innen landbruksproduksjon skulle innlede. Her var følgende forelesere:

Astrid Olsen (gruppe a)
Ellen Hovemoen Solli (gruppe c)
Målfrid Garvik (gruppe b)
Anne Lise Haakestad (gruppe d)

Det tredje foredraget hadde fokus på matproduksjon i nord og våre naturlige og kulturelle fortrinn. Ragnhild Sandøy var foreleser på samtlige fire samlinger.

Innledningen om kvinner som matprodusenter varierte en del fra samling til samling. De øvrige to innledningene tok opp samme tema på hver samling, men med noe ulik innfallsvinkel hos de ulike foredragsholderne når det gjaldt kvinnerollen i landbruket.

4. Oppsummering av samlingene

4.1. Kvinnerollen i landbruket

I foredragene om kvinnerollen i landbruket ble fokus satt på kvinners innsats i landbruket, og deres mange og varierte oppgaver og roller. Asbjørg Fyhn var særlig opptatt av kvinners rolle i det nordnorske jordbruket. Hun vektla den historiske sammenhengen som viktig for å belyse dagens situasjon. Hun var opptatt av å synliggjøre kvinner i jordbruket og deres innsats og betydning for jordbruket, samt betydning av historiske endringer for kvinnearbeidet i jordbruket. Videre fokuserte hun på kvinners situasjon i dagens jordbruk i forhold til arbeid, ulike arbeidsoppgaver, utdanning, økonomi, rettigheter, og deres behov, ønsker og muligheter. Hun understreket at kvinner er opptatt av matproduksjon og at de ønsker å være aktive i jordbruket. Kvinner spiller en sentral rolle også i dagens jordbruk, både gjennom gårdsarbeid, i gårdsdrifta og ikke minst i familien. Fyhn fokuserte også på rammebetingelsene for kvinners liv på og utenfor gården.

Anniken Førde tok fatt i oppfatningen om at utviklinga i jordbruket går mot jordbruk som enmannsyrke, spesialisering av drifta og større driftsenheter. Hennes påstand var at det hverken er slik eller bør bli slik. Kvinner spiller fremdeles en viktig rolle i gårdsdrifta og det må synliggjøres. Hun argumenterte for at det finnes mange muligheter for kvinner i landbruket og at landbruket trenger kvinnene. Hun gjennomgikk ulike kvinneroller i jordbruket i dag og pekte på ulikheter og fellestrekk, samt de ulike arbeidsoppgaver på en gård og arbeidsdelingen mellom menn og kvinner. Videre trakk hun paralleller til Frankrike, og fortalte om en fransk jordbrukspolitisk (og feministisk) kvinneorganisasjon som jobbet for synliggjøring og for å fremme følgende verdier; å dyrke jorda, produsere kvalitet og ta vare på mattradisjoner. Deres

strategier var å arbeide med utvikling både av personer og gårdsbruk gjennom praktisk og intellektuell skoloring. De hadde bl. a. utarbeidet en planleggingsmodell for drifta og drev aktivt informasjonsarbeid.

Anne Lise Haakestad var opptatt av synliggjøring av kvinnearbeid før og nå. Hun spurte hvilken betydningen den tradisjonelle tilpasningen, fiskarbondede/omsorgsbonde, har for dagens kvinner i nordnorsk jordbruk. Hun gjennomgikk hva som preget omsorgsrasjonalitet i motsetning til formålsrasjonalitet. Videre kom hun inn på modernisering av samfunnet og betydningen det har hatt for gårdsdriften, og hvorvidt landbruket var gått over fra å være en samfunnsinteresse til en sektorinteresse. Hun gikk inn på dagens situasjon for kvinner i landbruket, og diskuterte hvem vi kan definere som landbrukskvinner i dag. Hun trakk fram egne erfaringer fra arbeidet i landbruksforvaltningen, og gikk inn på perspektiver innen feministisk teori, samt satte fokus på kvinnearbeid i landbruket i framtiden.

Gruppearbeidet etter foredragene baserte seg på følgende spørsmål på alle fire samlingene:

1. Hvordan opplever du selv din(e) rolle(r) som kvinne i landbruket?
2. Hva gir dere krefter som kvinner i landbruket?
3. Hva tapper dere for krefter?
4. Hva slags rolle og betydning synes dere kvinner i landbruket kan/skal/bør ha?
5. Hvilke forutsetninger må oppfylles for at denne rollen kan ivaretas/for at man (kan) skal få denne rollen?

Dette gruppearbeidet var lagt opp slik at deltakerne skulle dele egne erfaringer med hverandre og diskutere ut fra dette. Deretter ble hovedpunkter fra diskusjonen oppsummert i plenum. Hva som ble lagt vekt på varierte fra gruppe til gruppe.

Når det gjaldt spørsmål 1 var hovedtrekket at bondekvinner har mange ulike rolle og at bondekvinner er svært forskjellige, men at det også finnes noen likhetspunkter. Kvinnene definerte selv sine mange oppgaver og roller som felles for kvinner i landbruk. Videre kom det fram at matproduksjon, omsorg for familien og det å gjøre en viktig jobb lokalt og globalt var noe de opplevde å ha felles. Kvinnene opplevde også at de hadde en meningsfull og viktig rolle (innenfor landbruket).

Det var mange forhold som ga krefter. Ganske mange trakk fram å arbeid i nær kontakt med naturen, med planter og dyr og omsorg for barn, samt å ha et selvstendig og allsidig arbeid. Hobbyer og nærhet til andre var også viktig, samt godt resultat i produksjonen. Svarene var mer like når det gjaldt forhold som tappet for krefter; dårlig økonomi, lite fritid «bondehets» og byråkratiet var forhold som særlig mange trakk fram. Mange opplevde negative holdninger i omgivelsene. Den rolle/betydning kvinnene kan/skal/bør dreide seg om å være betydelig og likeverdig (med mannen), ivareta omsorgsverdiene og «myke verdier», være tradisjons- og kulturbærere, produsere ren mat, bli respektert for å være forskjellig fra menn og at kvinner skal stå fritt til å ha den rollen de ønsket. Forutsetningene for at kvinnene skal få den ønskede rolle ble knyttet til politikk, synliggjøring og aksept, økonomi, utdanning og nettverksdanning.

4.2. Kvinner som matprodusenter

Dette foredraget fikk noe ulik vinkling og dermed ble gruppearbeidene nokså forskjellig. På gruppe a) var hovedfokus på kvinner som matprodusenter. På gruppe b) og c) ble også dette tema trukket inn, men her ble i tillegg mye annet berørt. På gruppe d) ble kvinnerollen sterkere fokusert enn matproduksjon og produsentrollen.

På gruppe a) presenterte Astrid Olsen seg som matprodusent. Hun stilte spørsmålene: Kvinner som matprodusenter - trengs vi? Hvorfor har vi ikke flere kvinnelige bønder? Videre pekte hun på forskjeller i driftsform mellom menn og kvinner som driver alene. Kvinner velger mer ekstensiv drift enn menn. Hun mente kvinner hadde en annen sosial tankegang enn menn og ei annen verdisetting. Hun kom også inn på hvorfor vi ikke har flere kvinner i organisasjoner og samvirke. I følge henne var det to måter å møte industrialiseringen i jordbruket på; enten må kvinner gå inn i landbruket og kreve å bli hørt eller en må starte økologisk drift. Det handler om mat og hva vi skal gi våre barn å spise, og kvinners kunnskaper fra alle deres ulike roller trengs i matproduksjon.

Målfrid Garvik som holdt innledningen på gruppe b) la vekt på at vi trenger feministiske gårdbrukere som tar vare på jorda og tar ansvar. Hun var opptatt av økologisk landbruk og jord- og plantekvalitet. Hun fortalte om egne erfaringer og opplevelser som kvinnelig gårdbruker. Dessuten kom hun inn på at det var to ulike utviklingsretninger i landbruket; en hovedstrøm der landbruket i større grad blir industrialisert og en alternativ retning som legger større vekt på kvalitet (miljø, tradisjon og lokal produksjon). Her mente hun at kvinnene kunne komme sterkere inn.

På gruppe c) snakket Ellen Havemoen Solli om de mange utfordringer som kvinner i landbruket møter. Hun kom inn på alle de oppgavene kvinner i landbruket har, og at kvinner selv må begynne å oppgradere det arbeidet de gjør. Hun mente at kvinner trengs i landbruket, og at de måtte gå inne der de har mulighet til å påvirke. Hun pekte på urettferdigheter når det gjaldt bondens avlønning. Videre tok hun opp problemstillinger knyttet til samvirkeorganisasjonene og diskusjonen om meierinedleggelse på Sør-Helgeland.

Anne Lise Haakestad holdt foredraget på gruppe d), og tok opp de samme tema i dette foredraget som foredraget for gruppe b) om kvinnerollen i landbruket.

I gruppediskusjonene som fulgte disse foredrag stod følgende spørsmål sentralt:
Hvorfor trenger vi kvinnelige matprodusenter?

Følgende hovedpunkter kom fram i disse diskusjonene:

Kvinner er både produsent, forbruker og foredler

Kvinner er bevisste matprodusenter - naturgrunnlaget/økologi, pris- og kvalitetsbevisste

Mer tålmodighet/utholdenhet

Større mangfold - kvinner og menn utfyller hverandre

Lar seg kombinere med omsorg/annen produksjon

Kvinner er mer opptatt av føde og av naturgrunnlaget.

Allsidige/helhetstenkning.

Kulturarv/erfaringskunnskap.

I tillegg ble reaksjoner på foredragene og utfordringer foredragsholderne pekte på diskutert i gruppearbeidet. Da vi arrangerte samlingen i gruppe c) på Helgeland var nedleggelse av meieriet i Sandnessjøen en dagsaktuell sak. Dette ble tatt opp i foredraget til Ellen Havemoen

Solli og i gruppearbeidet. Det sentrale spørsmålet var: Hvordan stoppe anleggsnedleggelsen (i samvirkeorganisasjonene)? Her kom det bl.a. fram at det er viktig å aksjonere, bruke media, jobbe via landbrukssamvirke og produsentorganisasjonene og at en må stå sammen (både kvinner og menn) og at (særlig kvinner) må støtte hverandre. Av konkrete forslag som kom fram bør nevnes forslaget om at (landbruks)organisasjonene i forbindelse med møter bør gi økonomisk støtte til barnevakt og at tid og sted for møtene bør tilpasses småbarnsforeldre.

Synliggjøring av landbruket og særlig kvinnes innsats ble diskutert på gruppe c) og d). Dette kunne foregå f.eks. gjennom media, åpen gård, samarbeid med barnehage og skole, bygdedag og ved å være stolt av det en gjør. Dessuten var det viktig at også kvinnene stod registrert som gårdbrukere og at kvinner deltok i organisasjonsarbeid og politikk.

På samlingen for gruppe a) hadde vi i tillegg en idekollekt etter dette foredraget. Her skulle deltakerne skrive ned ideer om hva som kunne gjøres innenfor landbruksnæringa når det gjelder framtidig matproduksjon i Nord-Norge. Her varierte forslagene fra videreføring og produktutvikling, salgs- og omsetningsstrategier til politikk, egenutvikling, kompetanseheving og nettverksdanning.

4.3. Matproduksjon i nord - naturlige og kulturelle fortrinn

Dette foredraget hadde samme innhold på alle fire samlingene. Ragnhild Sandøy tok utgangspunkt i naturlige og kulturelle fortrinn for matproduksjon i nord. Hun var opptatt av å synliggjøre fortrinnene og få fram mulighetene i nord. Hun trakk også inn fiskeri - både landbruk og fiskeri er matproduksjon og må sees i sammenheng. Hun gjennomgikk særtrekk ved vår arktiske tradisjon og identitet og de fortrinn dette gir oss i nord. Vår del av verden er et unikt spisskammers med rike naturressurser og et rent miljø hevdet hun. Den økologiske tilpasningen har vært basert på næringskombinasjoner og rettighetene til å bruke og høste av naturen har vært åpen for almenningen. Vi har en flerkulturell tradisjon i nord, med en aktiv kulturutveksling på tvers av landegrensene. Ragnhild mente nasjonale standarder i kunnskapspolitikk og identitetsutvikling har vært og er en trussel for nordområdene. Forvaltningsmodeller, nasjonale strategier, «statsfiksering» og mangel på kreativitet har bidratt til å undergrave våre naturlige og kulturelle fortrinn og hindret oss i å utnytte dem. Hun gikk inn på forutsetninger for å utnytte våre naturlige og kulturelle fortrinn i nordlige bygder. Selvfølgelig er identitet og identitet er viktig som motivasjon for læring, for de valg vi tar og for å mestre og ivareta vår natur- og kulturarv. Vi trenger kulturell trygghet, stolthet og selvfølgelig. Videre er rekruttering av ungdom til bygdene viktig, infrastruktur, innflytelse over naturressursene i regionen, innflytelse over rammevilkår og kreativitet politisk, økonomisk og kulturelt. Hun pekte også på viktigheten av at kvinner må delta aktivt og at kvinner må bruke sine kunnskaper i naturforvaltning og matproduksjon.

Under dette gruppearbeidet ble gruppene delt inn etter kommuner/regioner. Gruppearbeidet på gruppe a) var noe forskjellig fra gruppearbeidet på de andre gruppene. Her diskuterte deltakerne ubrukte ressurser og muligheter på gården og i bygda og hindringer for å utnytte disse. Det ble også diskutert hva som kan gjøres og hvem som kan være samarbeidspartnere. Det ble pekt på en rekke ressurser som jord, dyr, utmark, fiskevann og menneskelige ressurser. Av hindringer ble fordommer, grunneierforhold, økonomi, byråkrati, dårlig kommunikasjon, spredt bosetting, omsorg for små barn, manglende kompetanse og lite hjelp fra det offentlige nevnt. Det ble pekt på en rekke ting som kan gjøres, blant annet:

holdningsendring, bevisstgjøring av politikere, opplæring, nettverk, samarbeide og dele erfaringer, uttrykke optimisme og søke økonomisk støtte og bistand fra kommune, fylke og organisasjoner. Det ble også sagt at de produksjonsmessige og ressursmessige forhold ikke var det største problemet, politiske forhold skapte langt større problemer. Når det gjaldt samarbeidspartnere ble kommunen, faglag, folk med samme ståsted, holdning og forståelse, ressurspersoner i bygda, familien og media nevnt.

På gruppe c) ble også deltakerne bedt om å diskutere reaksjoner på foredraget, og deretter diskutere hva de kunne gjøre for at landbruket skal få ei positiv framtid på hjemstedet. Også her ga deltakerne uttrykk for at de hadde hatt en aha opplevelse og at foredraget ga dem stolthet over det de jobbet med og landsdelen de bodde i. Når det gjaldt hva som kunne gjøres for at landbruket skulle få ei positiv framtid ble en rekke forhold nevnt; bevare basisen, jobbe med rekruttering, jobbe med barn og ungdom, delta i politikk og organisasjonsliv, utvikle tanker og ideer for ny produksjon, videreforedling etc., samarbeid, synliggjøring i media og overfor politikere, bevare samvirkeorganisasjonene, fagturer og jobbe sammen med mennene.

På gruppe b) og d) ble deltakerne bedt om å diskutere reaksjoner på foredraget og diskutere hvilke fortrinn heimlassen/regionen hadde med hensyn til matproduksjon i vid forstand. Deltakerne ga uttrykk for at de hadde hatt en aha opplevelse. De følte seg stolt over sin bakgrunn, at de drev med matproduksjon og over at de bodde i Nord-Norge. De opplevde at de ble både utfordra og engasjerte. Det ble nevnt en rekke fortrinn ved de ulike kommunene/regionene. Dette varierte delvis med hvilke kommuner/regioner deltakerne kom fra. Felles var rein og variert natur, og rike ressurser - fra hav til fjell.

I gruppe b) og d) ble det diskutert avslutningsvis hva en kan gjøre for at landbruket skal ha ei positiv fremtid på hjemstedet og hvem som var mulige samarbeidspartnere i dette arbeidet. Følgende ble trukket fram: utdanning/skolering for kvinner, forholdet til neste generasjon (rekruttering til bygda og landbruket), gården og jordressursene (hvordan holde brukene i hevd), samarbeide, politisk arbeid og organisasjonsarbeid. Mulige samarbeidspartnere var landbrukskontor, kommuneadministrasjonen, fylke, skoleverket, faglagene, forsøksringen, organisasjoner, politikere, foredlingsleddet, bygdefolket og «nettverket» blant bøndene.

4.4. Ønsker for neste samling

I gruppe a) avsluttet vi med en idekollekt der deltakerne skulle komme med ideer til hvilke tema de ønsket at vi skulle ta opp på neste samling. Gruppe c) ble avsluttet forholdsvis tidlig søndagen så her rakk vi ikke å få innspill til neste samling, mens opplegget på gruppe b) og d) som nevnt var litt annerledes. Følgende kom fram på gruppe a) når det gjaldt ønsker for neste samling:

Nettverk.

Politisk arbeid og organisasjonsarbeid (hvordan gå fram for å få gjennomslag politisk?). Holdningsendring hos en selv og i samfunnet ellers (synliggjøring, verdsetting og oppvurdering av landbruket og kvinnes betydning for landbruket).

Informasjon om økonomisk støtte og veiledningstjenester.

Markedsføring

Jordbrukstema

Egenutvikling

Rekruttering (til landbruket og bygda)

Bygdeutvikling

Videre ble det foreslått «kvinnekurs» for næringsutøvere i landbruket, for landbruksetaten, næringssejfer, samvirkeorganisasjonene og lederne for forsøksringene.

På gruppe b) kom det forslag fram underveis når det gjaldt det videre arbeid. Dette var bl.a. kurs i bedriftsetablering, samvirkeorganisering, utnytting av landbrukseiendommer (bl.a. hvordan ta i bruk uutnyttede jordressurser), gårdsmat og videreforedling av produkter, alternative driftsformer, kurs for kvinner i maskinbruk med kvinnelig instruktør og kurs i grønnsakdyrking. Gruppe c) og d) har gitt uttrykk for sine ønsker pr. spørreskjema i ettertid.

5. Likheter og ulikheter mellom kvinnene og gruppene

Deltakerne på kurssamlingene var en sammensatt gruppe - fra helte unge odelsjenter til voksne/eldre kvinner som drev gården alene. Noen var gårdbrukere på heltid og betraktet seg selv som bønder, en del jobbet utenfor gården enten heltid eller deltid - og deltok i varierende grad i gårdsarbeidet, mens noen definerte seg som husmødre. Flere av deltakerne var i en livssituasjon der de måtte tenke gjennom hva de skulle gjøre videre og ta et valg om å øke sin innsats i landbruket eller kanskje gå ut av næringen. Noen av deltakerne hadde nettopp tatt et valg om å gå inn i landbruket. Aldersspredningen var stor med hovedvekt på kvinner i 30-40 årene. Vi har ikke foretatt noen grundig kartlegging av deltakernes bakgrunn, men deres presentasjoner av seg selv på samlingene tyder på at vi har fanget opp mange som tidligere ikke har deltatt i slike prosjekter eller vært aktive i kvinnenettverk, organisasjoner og lokal politikk³.

Deltakerne hadde nokså ulike interesser og behov og forventninger til prosjektet. Noen var opptatt av næringsutvikling, noen av politikk og noen «påfyll» og inspirasjon. Noen av deltakerne hadde forventninger om et mer konkret og målrettet opplegg; å få noe «håndfast» ut av kurssamlingen. Det var særlig et skille mellom de som var opptatt av konkrete tiltak for å videreutvikle gården og dens ressurser eller politikk og organisasjonsarbeid, og de som var mer opptatt av å diskutere egen situasjon i forhold til gården, familien og jobb utenfor gården. Dette skillet ser ut til å være sammenfallende med at noen deltakere hadde en klar oppfatning av seg selv som bonde eller hadde en annen yrkesidentitet, mens andre var opptatt av egen identitet og å finne ut hvor de stod i forhold til gården og jobb utenfor gården.

Gruppe c) skilte seg noe ut fra de andre gruppene. Den sentrale problemstillingen på Helgeland da vi arrangerte samlingen var meierinedleggelsen i Sandnessjøen og på Ørnes. Denne debatten kom opp etter Ellen Hovemoen Sollis foredrag, og deltakerne tok her tak i den aktuelle situasjonen. Dette resulterte i en aksjon mot meierinedleggelsen den påfølgende mandag i forbindelse med at styret i Tine Nord-Norge hadde et møte om nedleggelsen av meieriene. Aksjonen fikk store oppslag i lokal presse. Det ble også jobbet mot produsentlagene. Målsettingen var å utsette vedtaket om nedleggelse i to år, mens en foretok en evaluering av gjennomførte tiltak og gjennomgang av framtidens meieristruktur. Aksjonen lyktes ikke å påvirke styret i Tine Nord-Norge og heller ikke (mange nok) produsentlag. På

³ Data om deltakerne (bakgrunn, yrkesstatus, gårdsdriften etc.) skal samles inn i forbindelse med høstens samlinger.

årsmøte til produsentlagene i april ble det vedtatt å legge ned to meieri. Selv om aksjonen ikke lyktes å få gjennom sine krav, markerte kvinnene seg i debatten om meierienes framtid.

Det ble satt fokus på internasjonalt samarbeid gjennom Anniken Førdes foredrag på gruppe c) og d). Hun kom inn på hvordan landbrukskvinner i Frankrike dannet nettverk og jobbet for å synliggjøre jordbruket og kvinners rolle i jordbruket, for å fremme verdier som å produsere kvalitet og ta vare på mattradisjoner og for å bedre vilkårene for jordbruksfamilier.

6. Evaluering

6. 1. Deltakernes evaluering

Tilbakemeldingene fra deltakerne er stort sett positive både når det gjelder foredragsholdere og opplegg/gjennomføring. Særlig gruppe c) og b) har fått god evaluering fra deltakerne. På gruppe a) og d) var det en del kommentarer angående endringer.

	Gruppe a	Gruppe b	Gruppe c	Gruppe d
Ingen anmerkninger om forhold de ikke var fornøyd med eller ønske om endringer	10	6	13	9
Hovedsakelig fornøyd, men ønsket noen endringer	13	2	9	11
En del kritiske bemerkninger	2			

Når det gjelder endringer så er et gjennomgående ønske mer tid til gruppearbeid og diskusjoner. Dessuten er det et ønske fra noen at det ikke legges så mye vekt på historie og landbrukskvinners rolle før og at det ikke fokuseres for mye på negative forhold. En del ønsket mer konkret informasjon om muligheter for støtte økonomisk og framgangsmåter ved etableringer. Mens noen ønsker mer vektlegging av hvordan en kan styrke gårdens økonomi (nye produkter, videreforedling etc.)⁴.

I evalueringen fra gruppe a) var hovedkritikken at gruppearbeidet gjentok seg selv, og at gruppearbeidet etter Ragnhild Sandøys foredrag ikke var godt nok. Dessuten kommenterte flere at enkelte av deltakerne snakket og dominerte for mye. I evalueringen fra gruppe d) kom det fram at det ble for mye om kvinnerollen i landbruket og for mye fokus på problemer og negative forhold ved å være bondekvinne.

Det var mange positive kommentarer på alle samlingene - både til foredragsholderne og til opplegg og gjennomføring. På alle gruppene var Ragnhild Sandøys foredrag en tankevekker for deltakerne. De fikk nye innfallsvinkler, tanker og ideer - og økt bevissthet om Nord-Norges historie og landsdelens potensiale for matproduksjon. Evalueringene gir uttrykk for at deltakerne synes de hadde ei interessant og lærerik helg. Ingen har gitt tilbakemelding om at de ikke ønsker å delta videre i prosjektet med begrunnelse i at opplegget var for dårlig eller uinteressant.

⁴ Målsettingen var at første samling skulle legge grunnlaget og sette i gang prosesser, mens det på andre samling skulle jobbes med den mer handlingsretta delen. I den grad det er mulig innenfor prosjektets rammer vil ønskene om mer konkret informasjon og fokus på tiltak for å videreutvikle gården bli imøtekommet.

6.2. Forelesernes evaluering

Felles i forelesernes evalueringer var at de så behovet for et slikt prosjekt som «Kvinner for landbruk». Kvinner har behov for å komme sammen og snakke om sin situasjon, og bondekvinner savner tydelig kvinnefora i sin hverdag. Foreleserne ga uttrykk for at det hadde vært spennende og artig å delta i prosjektet og det var viktig å videreføre det. Foreleserne opplevde det også som nyttig for egen del å delta i prosjektet, noen i forhold til å reflektere over egen situasjon, andre i forhold til en gjensidig erfaringsutveksling mellom dem og de andre deltakerne.

Flere av foreleserne så det som svært positivt at prosjektet greide å skape engasjement og bidra til å gi kvinner stolthet og styrket sjøltillit over å drive tradisjonelt landbruk. Videre ble det sagt at samlingene har vært godt arrangert. Opplegget med kombinasjon av gruppearbeid og forelesninger var en god arbeidsform, selv om de kanskje kunne hatt litt bedre tid.

Flere pekte på at det har vært engasjerte deltakere, og at det til tross for ulike bakgrunn og ulike interesser er skapt fine fora for samarbeid. En av foreleserne trakk fram opplevelsen av fellesskap med de andre kvinnene på kurset. Hun trodde også mange har fått klargjort og bevisstgjort for seg selv hva det vil si å være kvinne i landbruket. En annen av foreleserne pekte på at det trolig var en ny erfaring for de fleste deltakerne at de måtte tenke ut fra seg selv og egne ønsker. Fokuset har langt oftere vært på hva kvinner kan gjøre for bygda og for andre.

Hovedinnvendingene var for det første om prosjektet klarer å få i gang lokal aktivitet og å få til noe varig. Målsettingen om å få i gang lokal aktivitet er en svært ambisiøs målsetting. For det andre innvendte noen at målsettingen syntes noe uavklart. Skal prosjektet handle om næring og om bedriftsetableringer eller handler det om holdninger og barrierer for kvinner i landbruket. Videre ble det pekt på at det er for lang tid i mellom samlingene. Det er viktig å følge opp entusiasmen, og samlingene burde derfor vært lagt nærmere i tid eller det burde vært lagt opp til en tettere oppfølging mellom samlingene. Deltakerne har blitt oppfordret til å møtes mellom samlingene, men det er et åpent spørsmål i hvor stor grad dette skjer.

Foreleserne trakk fram flere utfordringer i prosjektet. Deltakernes ulike ønsker og interesser skaper store utfordringer i prosjektet. Hvordan skal vi klare å imøtekomme de ulike ønskene og interessene? Noen av deltakerne var mest opptatt av konkrete tiltak, mens andre var mer på leiting etter identitet og opptatt av å diskutere egen rolle. Noen av foredragsholderne mente at det var viktig å gi deltakerne litt av hvert, mens noen mente det burde vært brukt mindre tid på egen rolle, og at vi tidligere gikk over til det mer konkrete. Et annet forslag var å splitte opp gruppene etter interesse, og gi dem noen valgmuligheter på andre samling. Videre ble det pekt på at det ligger et stort potensiale i kvinnenettverkene som kan springe ut av prosjektene. Kvinnene ser ut til å ønske nettverk for ideer og erfaringsutveksling.

Andre sentrale utfordringer er hvordan prosjektet skal føres videre og hvordan vi skal møte kvinners behov for å utforme strategier. Prosjektet har kommet langt i at bondekvinner har fått utvekslet erfaringer og diskutert egen rolle, men deltakerne har behov for å gå videre og utfordringen er hvordan vi skal gjøre dette. Dette kan være strategier i forhold både til egen situasjon og eget gårdsbruk eller strategier som går utover dette om som f.eks. gjelder bygda, landbruksnæringa eller utdanningstilbud.

6.3. Egenevaluering

I prosjektet er det lagt vekt på medvirkning og deltakerstyring. Naturlig nok har Kvinneuniversitetet Nord og foredragsholderne lagt premisser for innholdet på første kurssamling. Til en viss grad har også prosessene vært styrt via tema for foredrag og spørsmålsstillinger i gruppearbeidet. Det er underveis foretatt justeringer, og opplegg er blitt løsere slik at det i større grad imøtekommer deltakernes ønsker og interesser. Deler av gruppearbeidet og prosessene på første samling viste seg å bli for styrt og ikke være helt i samsvar med deltakernes ønsker. Dette endret vi på de neste tre samlingene, og åpnet for større grad av korreksjoner underveis i prosessene på kurssamlingen. Deltakerstyringen har også blitt forsøkt sikret ved at de problemstillinger deltakerne tok opp i gruppearbeidet ble tatt tak i og diskutert i plenum. Deltakerne har også stor innflytelse på innholdet i andre samling. Her vil innholdet bli utformet ut fra de ønsker deltakerne har gitt tilbakemeldinger om.

Deltakerne har vært svært engasjerte på kurssamlingene, noe som har gitt fruktbare diskusjoner og mange innspill til det videre arbeidet i prosjektet. Selve opplegget med veksling mellom foredrag, gruppearbeid og plenumsdiskusjoner har fungert godt.

Tilbakemeldinger fra deltakere og forelesere viser at prosjektet i stor grad har lykket med å sette i gang prosesser. Både foredrag og gruppearbeid har bidratt til dette. Deltakerne fikk anledning til å tenke gjennom egen situasjon og diskutere med andre landbrukskvinner. Følgende sitat fra en av deltakerne kan illustrere dette:

«Jeg ble bevisstgjort om det å bo på gård og fikk en del tanker i forhold til dette. For meg er det en livsstil. Jeg ser at mange kvinner i landbruket er i samme situasjon... Jeg tror mange har fått klargjort og bevisstgjort for seg selv hva det vil si å være kvinne i landbruket. Man må tenke etter hva man vil. Vil man ha penger fra arbeid utenom gården, eller kan man utnytte ressursene på gården bedre f.eks. ved at kona blir hjemme. Det er mange avveininger og det er en prosess å komme fram til hva man ønsker.»

Ved å gi deltakerne andre "virkelighetsbilder" ble det satt i gang prosesser med tanke på holdningsendring og styrking av kvinners sjølbilde; å bli stolt av det de jobbet med. Noen av kvinnene ga også uttrykk for at de hadde fått større forståelse for den betydningen kvinner har for landbruket og bygdene.

Første samling ga landbrukskvinner anledning til å møtes, diskutere og utveksle erfaringer og ideer. Tilbakemeldingene viser at deltakerne opplevde fellesskapet med andre kvinner i landbruket som svært positivt. Deltakerne syntes det var verdifullt å møte kvinner fra samme næring og som ofte hadde ulike ståsted og roller i landbrukssammenheng. Mange av deltakerne opplevde at de hadde felles problemer til tross for ulike ståsted og roller, og de ga uttrykk for at det var viktig å stå sammen for å løse disse. «Fellesskap styrker», som en deltakerne sa. De fleste opplevde det som positivt at bare kvinner deltok på samlingen, selv om flere av kvinnene ga uttrykk for at også mennene hadde behov for et lignende kursopplegg.

Til tross for deltakernes noe forskjellige situasjon, bakgrunn og ulike interesser synes kurssamlingene å skape fora som er velegnet for samarbeid. Deltakernes tilbakemeldinger

tyder på at det er behov for nettverk blant landbrukskvinner for ideer og erfaringsutveksling og som kan brukes ved behov for utspill ovenfor myndigheter, organisasjoner, forvaltning og media. De uformelle kvinnenettverkene som er dannet i dette prosjektet har trolig et stort potensiale for utvikling og for videreføring i mer formelle nettverk.

Deltakerne hadde svært ulike forventninger og ulikt utgangspunkt. Dette har særlig medført en spenning i forhold til hvor sterkt kvinnerollen i landbruket skulle vektlegges, og hvor tidlig skulle vi gå over til mer konkrete problemstillinger. De opprinnelige planene i prosjektet om at første samling skulle legge en basis og bidra til å sette i gang prosesser ble fulgt. Egen situasjon skulle diskuteres, erfaringer utveksles og nye tanker og ideer bearbeides før en startet konkretisering av ideer og handlingsretta tiltak. På første samling ble altså ønskene til de som var mest opptatt av å diskutere egen situasjon og kvinnerollen i landbruket i størst grad imøtekommet, mens det skal jobbes med den mer handlingsretta delen på andre kurssamling.

Prosjektet har kommet så langt at landbrukskvinner har fått utvekslet erfaringer og diskutert egen rolle. Det har blitt satt i gang prosesser, men det er selvsagt for tidlig å si om de har ført til endringer og større aktivitet. Utfordringen videre i prosjektet er å følge opp de prosesser som er satt i gang. Videre er det en utfordring å utforme strategier, både i forhold til deltakernes egen situasjon og gården og strategier for ønskede endringer i næringen; politiske, næringsretta og kunnskapsmessige.

7. Mediadekning av prosjektet

Det har vært laget 10 reportasjer om prosjektet og i tillegg har det vært informert om prosjektet i 2 aviser/tidsskrift. Reportasjene har stått følgende steder:

Helgelands Blad 28. november 1996 og 19. februar 1997.

Harstad Tidende 29. november 1996.

Nordlands Framtid 9. desember 1996.

Meløyavisa 6. mars 1997.

NordSalten avis 10. januar og 11. april 1997.

Nord Landbruk nr. 6 1997.

Vesterålens avis 7. februar 1997.

I tillegg har det vært oppslag i Bonde- og småbrukarn, og Nordlandsposten og Bygdeliv har hatt informasjon om prosjektet. Nærradioen i Steigen har hatt reportasje fra samling d). Prosjektet ble også opptalt i NRK Nordland, i forbindelse med aksjonen til gruppe c) på Helgeland, og i en reportasje den 27. August 1997.

8. Videre arbeid i prosjektet.

Etter første samling har samtlige grupper fått brev med oppsummering av gruppearbeid, kopier o.l. Vi oppfordret alle deltakerne til å møtes regionvis før våronna for å diskutere:

1. Hvordan har det du har hørt/diskutert på første samling berørt deg og hvilken betydning og hvilke konsekvenser vil/kan dette få for deg, for gården din og bygda di?
2. Hvilke ønsker/forslag har du/dere for neste samling?

3. Hvilke ønsker/behov har du/dere for veiledning mellom samlingene?

4. Hva slags veiledning har du/dere eventuelt behov for?

Det ser ikke ut til å ha vært møteaktivitet alle steder etter første samling. Kvinneuniversitetet Nord har fått tilbakemeldinger fra flere på gruppene a) og c), men ingen tilbakemelding fra b) og d). Vi har også fått få tilbakemeldinger fra deltakerne om ønsker om veiledning.

På bakgrunn av tilbakemeldinger på samlingene og lokale gruppemøter ble det utarbeidet et skjema der deltakerne ble bedt om å krysse av sine ønsker for neste samling og sendte tilbake til Kvinneuniversitetet Nord. Disse tilbakemeldingene, sammen med tidligere innspill, danner grunnlaget for utarbeidingen av opplegget på andre kurssamling.

Ut fra deltakernes tilbakemeldinger er følgende hovedtema valgt å arbeide videre med på andre samling (ikke prioritert rekkefølge):

- Politisk arbeid og organisasjonsarbeid (hvordan kan kvinner få innflytelse i politikk og organisasjonsliv)
- Nettverk (hva mener vi med et nettverk og hvordan starte nettverksarbeid)
- Holdningsendrende tiltak (bl.a. hvordan synliggjøre og oppvurdere kvinnes betydning i landbruket)
- Videreutvikling av gårdens ressurser (f.eks. nye produkter, videreforedling, eiendomsforhold og leiejordsproblematikk osv.)
- Bedrifts- og næringsetableringer (bl.a. informasjon om økonomiske støtteordninger og veiledningstjenesten)
- Rekruttering til landbruket og bygda
- Egenutvikling

Gruppe b og d er slått sammen til en gruppe, slik at det blir tre grupper for andre samling, som arrangeres som følger:

Gruppe b og d) 3-5. oktober, gruppe c) 10.-12. oktober, gruppe a) 31. oktober -2. november.

Det har også kommet andre ringvirkninger av prosjektet⁵. På initiativ fra noen av deltakerne på gruppe c) blir det arrangert et åpent møte i Sandnessjøen fredag 10. Oktober. Tema her er: «Mat-mangfold - grunnlag for lokal utvikling». Planteforsk Tjøtta fagsenter og Kvinneuniversitetet Nord har i samarbeid utarbeidet et program og står som arrangører i samarbeid med Tine Nord-Norge og «Kvinner for landbruk» v/Helgelandsgruppa.

Det videre arbeidet i prosjektet vil bli konsentrert om å arrangere andre samling, og å utvikle gode modeller for oppfølging etter prosjektet. Kvinneuniversitetet Nord's målsetting er å utvikle oppfølgingsprosjekter og jobbe kontinuerlig i forhold til kvinner i landbruket.

⁵ Kvinneuniversitetet Nord har også fått en henvendelse fra Spania om deltakelse i et EU prosjekt om gårdsturisme. Dette har ikke direkte utspring i prosjektet «Kvinner for landbruk», men har sammenheng med Kvinneuniversitetet Nord engasjement på området kvinner og landbruk. Henvendelsen fra Spania gjelder et utvekslingsprogram mellom flere EU-land for unge landbrukskvinner. Det er sendt en søknad til Leonardo da Vinci-programmet. Asaja Cordoba i Spania står som søker, og Kvinneuniversitetet Nord har sagt seg villig til å være en av samarbeidspartnerne. Foreløpig avventes svar på søknad om finansiering fra EU.

Litteraturliste

Borchgrevink, Tordis (1989): «Kjønn, kultur og forandring». *I Mye arbeid - liten innflytelse? Kvinner en skjult ressurs i landbruket*. Landbruksforlaget. Oslo

Dale, Kristin (1993): «Bondekoner - jordbrukets arme riddere?». I Brandth, B. og Verstad, B. (red.): *Kvinneliv i landbruket*. Landbruksforlaget.

Fyhn, Asbjørg (1985): Makt og kjærlighet i jordbruket. Ei drøfting av kvinnerekuttering til jordbrukets produksjon og organisasjon. Hovedoppgave i samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.

Fyhn, Asbjørg (1991): «Nordnorske bygdekvinne mellom gamle og nye næringer. Verdikonflikt og kompetansebehov»: I *Åtte perspektiver på bygdeutvikling*. NLVF-publikasjon 3/91.

Fyhn, Asbjørg (1992a) «Døyr fe; døyr frendar; døyr sjølv det same». I Svennby, Elin (red): *Kvinnfolk på tvers*. Emilia. Oslo.

Fyhn, Asbjørg (1992b): Utviklingstrekk i nordnorsk jordbruk med fokus på kvinnes rolle og situasjon. Innlegg på seminaret «Kvinner og landbruk i Nord-Norge» 29. sept - 1. okt. 1992. Kvinneuniversitetet Nord. Nordfold.

Fyhn, Asbjørg (1997): *Kvinner på gårdsbruk «kvinner i kvardagen - kår, krav og ka som helst»*. Fylkesmannen i Troms, Landbruksavdelingen. Tromsø.

Jungk, Robert og Müllert, Norbert R. (1984): Håndbog i Fremtidsværksteder. Politisk Revy. København.

Kvinneuniversitetet Nord (1996): *Demokrati og planlegging. Nye mønstre. Kvinners deltakelse i lokale og regionale plan- og beslutningsprosesser*. KUN, Nordfold (brosjyre)

Labugt, Inger Lise (1989): *Landbrukskvinnenes yrkesvalg*, Memorandum nr. 122. NLH: Institutt for landbruksøkonomi. Ås.

Magnussen, Tone og Mariussen, Åge (1994): *Strategisk plan for jordbruket i Nordland*. En utredning fra et utvalg nedsatt av fylkesutvalget i Nordland og Fylkesmannens landbruksavdeling. NF-arbeidsnotat nr. 1014/94. Nordlandsforskning. Bodø.

Meistad, Torill (1993): «Kvinne og tillitsvalgt i meierisamvirket - møte med en mannskultur». I Brandth, B. og Verstad, B. (red.): *Kvinneliv i landbruket*. Landbruksforlaget.

Norges Bondelag (1996): *Kvinner og odel....Hva nå Norges bondelag?* Norges Bondelag. Oslo.

Pettersen, Liv Toril (1995): Kvinner og landbruk. Prosjektbeskrivelse. KUN, Nordfold.

van der Ros, Janneke (1993): *Hva er det de snekres, frue?* Arbeidsrapport nr. 21:1993. Del II: Forskningsprosjekt om Organisering av kommunal likestillingspolitikk i 90-årene; utfordringer for offentlig sektor. Oppland Distriktshøgskole. Lillehammer.

Øien, Elin Skard (1990): *Faktorer som påvirker praktisering av ektefelledelt ligning i jordbruket.* NTF-rapport 1990:10. Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer.